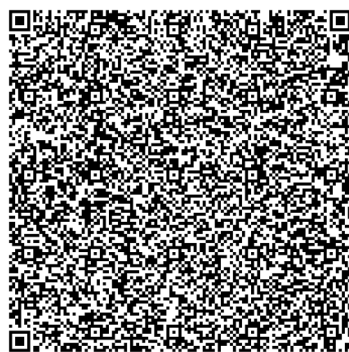

Az a tanulmánykötet, melyet a kezében tart az Olvasó, azokból a kutatási eredményekből mutat be ízelítőt, melyekkel a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont munkatársai jelenleg foglalkoznak. A kötetben helyet kaptak velünk szorosan együttműködő kollégák írásai is, akik egykori vendégkutatóként vagy a főiskola, a Filológiai Tanszék oktató-kutatójaként Kárpátalján végeztek/végeznek nyelvészeti vonatkozású kutatásokat.

Jelen kötet a 2015-ben indult sorozat, a *Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból* III. kötete.

A gyűjteményben szereplő tanulmányok gerincét a többnyelvűség, a regionalitás és a nyelvoktatás egymásra épülő egysége alkotja: a kutatások a nyelvhasználat, az identitás, az oktatás, a nyelvoktatás, a nyelvi jogok, a kárpátaljai etnikai és nyelvi sokszínűség történeti és jelenlegi kérdéseit boncolgatják.

ISBN 978-617-7404-27-8

TÖBBNYELVŰSÉG, REGIONALITÁS, NYELVOKTATÁS

SZERKESZTETTE:
MÁRKU ANITA ÉS TÓTH ENIKŐ

TÖBBNYELVŰSÉG, REGIONALITÁS, NYELVOKTATÁS

UNGVÁR, 2017

TÖBBNYELVŰSÉG, REGIONALITÁS, NYELVOKTATÁS

Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti
Kutatóközpont kutatásaiból III.

ЗАКАРПАТСЬКИЙ УГОРСЬКИЙ ІСТИТУТ ІМ. Ф. РАКОЦІ ІІ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ЦЕНТР ІМ. АНТОНІЯ ГОДИНКИ

II. RÁKÓCZI FERENC KÁRPÁTALJAI MAGYAR FŐISKOLA
HODINKA ANTAL NYELVÉSZETI KUTATÓKÖZPONT

TÖBBNYELVŰSÉG, REGIONALITÁS, NYELVOKTATÁS

Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti
Kutatóközpont kutatásaiból III.

Szerkesztette:

Márku Anita és Tóth Enikő

„RIK-U”
Ungvár, 2017

БК 81.1
УДК 81'27

Az a tanulmánykötet, melyet a kezében tart az Olvasó, azokból a kutatási eredményekből mutat be ízelítőt, melyekkel a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont munkatársai jelenleg foglalkoznak. A kötetben helyet kaptak velünk szorosán együttműködő kollégák írásai is, akik egykori vendégkutatóként vagy a főiskola, a Filológiai Tanszék oktató-kutatójaként Kárpátalján végeztek/végeznek nyelvészeti vonatkozású kutatásokat. Jelen kötet a 2015-ben indult sorozat, a Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból III. kötete. A gyűjteményben szereplő tanulmányok gerincét a többnyelvűség, a regionalitás és a nyelvoktatás egymásra épülő egysége, *egyensúly*a alkotja: a kutatások a nyelvhasználat, az identitás, az oktatás, a nyelvoktatás, a nyelvi jogok, a kárpátaljai etnikai és nyelvi sokszínűség történeti és jelenlegi kérdéseit boncolgatják.

A kötet megjelenését támogatta:

Borítóterv: Márku Anita

A borítón ifj. Hidi Endre *Egyensúly* c. land art alkotása látható

Lektorálta:

Dr. habil. Bartha Csilla,

MTA Nyelvtudományi Intézet, Többnyelvűségi Kutatóközpont

Dr. Beregszászi Anikó,

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola

Dr. Hámosi Ágnes,

MTA Nyelvtudományi Intézet, Többnyelvűségi Kutatóközpont

ISBN 978-617-7404-27-8

© A szerzők, 2017
© A szerkesztő, 2017

Tartalom

Előszó	7
--------------	---

I. Többsnyelvűség

Csernicskó István: <i>Nyelv, gazdaság, társadalom. Globális nyelvek Kárpátalja magyarok lakta végeinek nyelvi tájképében</i>	13
Tóth Enikő: <i>A 2012-es nyelvtörvény adta jogok és lehetőségek gyakorlati megvalósulása Kárpátalja Beregszászi járásának önkormányzati hivatalaiban</i>	45
Karmacs Zoltán: <i>A nyelvi tájkép változásának egy aspektusa</i>	54
Szakál Imre: „... rendeletek szóról-szóra lefordítassanak...” <i>Hivatali nyelvhasználat Beregszászban 1919–1920-ban</i>	61
Lechner Ilona: <i>A relevanciaelmélet érvényesülése fordítás során európai uniós szövegeket vizsgálva</i>	73
Товт Михайло – Черничко Степан: <i>Нові засади мовного регулювання в Україні у дзеркалі конституційно-правового аналізу національного законодавства та міжнародних зобов'язань України</i>	84
Пилипенко Гліб: <i>Українська мова закарпатських угорців</i>	100
Черничко Степан: <i>Русинська – мова або діалект? Освітлення проблеми на основі понять соціолінгвістики</i>	108

II. Regionalitás

Hires-László Kornélia: <i>Etnikai kategóriák a beregszásziak mindennapi diskurzusaiban</i>	121
Márku Anita: <i>A kárpátaljai magyarok internetes nyelvhasználat: identitás és digitális identitás</i>	137
Lengyel Zsolt: <i>Lexikai szomszédossági viszonyok kárpátaljai és magyarországi 10–14 évesek körében</i>	153
Bárány Erzsébet: <i>Nyelvi interferencia a kárpátaljai ukrán irodalmi művekben</i>	172
Gazdag Vilmos: <i>Nyelvi interferencia a kárpátaljai magyar irodalmi művekben</i>	178

III. Nyelvoktatás

Husztai Ilona: <i>A tanárok nyelvtudásszintjének szerepe az angoloktatásban a kárpátaljai magyar iskolákban</i>	189
---	-----

Máté Réka: <i>Tizenegyedik osztályos tanulók idegennyelv-tudásának vizsgálata (kárpátaljai magyar tannyelvű középiskolák példája alapján)</i>	203
Dudics Lakatos Katalin: <i>Az iskolatípus és a nyelvjárási attitűd</i>	213
Черничко Степан: <i>Дискриминация учащихся школ Украины с венгерским языком обучения</i>	223
A kötet szerzői	234

„... rendeletek szóról-szóra lefordítassanak...”¹ Hivatali nyelvhasználat Beregszászban 1919–1920-ban

Kárpátalja 1919 és 1920 közötti történelmének megismeréséhez még sok, eddig nem kutatott forrás áll rendelkezésünkre. Jelen tanulmányban a Kárpátaljai Területi Állami Levéltárban fellelhető dokumentumok segítségével kívánom példákkal bemutatni, hogy milyen volt a hivatali nyelvhasználat gyakorlata a csehszlovák fennhatóság első hónapjaiban Beregszász városában.

Kulcsszavak: első Csehszlovák Köztársaság, Kárpátalja, Beregszász, államfordulat, hivatali nyelvhasználat

We have a lot of archival documents which were not researched before, and contain useful information about the situation of Transcarpathia between 1919 and 1920. In my paper I would like to present examples about the use of the administrative language in the city of Beregszász during the first months of the Czechoslovakian period with the help of archival documents.

Keywords: first Czechoslovakian Republik, Transcarpathia, Berehove, change of state, use of language in administration

1. Bevezetés

A 20. században több hatalomváltást megélt Kárpátalján nem csak az államalakulatok, de az államnyelvek is változtak. Történt mindez egy tradicionálisan színes nyelvi közegben, ahol számos etnikum képviselői éltek s élnek együtt. Az államfordulatok pedig rendszerint nem csupán a hivatalos nyelv tekintetében hoztak változást, és történt meg a korábbi és az új államnyelv közötti dominanciaváltás, de a régióban beszélt nyelvek egymáshoz való viszonyára is hatottak (Csernicskó 2015: 71–84). Ezek a jelenségek az első világháborút követően jól megfigyelhetők voltak a régióban.

Az első Csehszlovák Köztársaságot a két világháború között Kelet-Közép-Európa legdemokratikusabb államának tekintették. Emellett nem tagadható, hogy a csehszlovák állam vezetése nemzetállamot kívánt építeni, a cseh nemzeti gondolat talaján. Ennek megfelelően hozták létre a „csehszlovák” kifejezést is, a cseh és szlovák nemzetrészek egységének, pontosabban a szlovák nemzet cseh nemzettel való összetartozásának szimbolizálására. Ez a fajta attitűd természetesen megnyilvánult az állam nyelvpolitikai törekvéseiben is (Csernicskó 2013: 117–118).

Az etnikai összetétel tekintetében soknemzetiségű, az államalkotók szempontjából nemzetállamnak tekintett országban a nyelvi jogokat több dokumentum is szavatolta. Az 1919 szeptemberében aláírt saint-german-en-lay-i kisebbségvédelmi szerződésben az újonnan létrejött állam kötelezte magát arra, hogy állampolgáraik² nyelvi különbség nélkül egyenlők, bármely nyelvet szabadon használhatják, anyanyelvüket gyakorolhatják és gyermekeiket is saját nyelvükön taníttathatják (Csernicskó 2013: 114). Itt fontos megjegyezni, hogy az első Csehszlovák Köztársaságban Podkarpatszka Rusz néven létrejött közigazgatási egységnek, a békeszerződésben, mint a „a Kárpátoktól délre lakó ruszin nép területének”

¹ A címből szereplő idézet Hunyadi Gyula beregszászi helyettes polgármester 1920. március 8-án kelt, hivatalnokaihoz intézett leveléből származik. Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (továbbiakban KTÁL), Fond 108. Opisiz 7. Od.zb. 86.

² Szintén a saint-germani szerződésben vállalta azt Csehszlovákia, hogy köteles fenntartás nélkül saját állampolgárának ismeri el mindazokat a volt német, osztrák és magyar állampolgárokat, akik területén illetőséggel vagy lakóhellyel rendelkeznek.

a legszélesebb körű autonómiát szavatolták. Ennek megfelelően a területén alkalmazott nyelvhasználati jogokról az autonóm területnek kellett volna határoznia. 1919. november 8-án adta ki a terület katonai parancsnoka és polgári adminisztrációjának vezetője a Generalny Statutumot, mely Podkarpatszka Rusz berendezkedését írta le. Ennek értelmében a terület hivatalos nyelve a „népnyelv” (értsd: ruszin), amelynek oktatása kötelező. Emellett a dokumentum kitért a magyar nyelv és oktatása státuszának biztosítására is. (Fedinec 2001: 58). Érdemes megjegyezni, hogy a területen élő egyéb etnikum nyelvi jogairól a dokumentum nem rendelkezett. A kisebbségvédelmi szerződésben biztosított jogokat az 1920. február 29-én kelt csehszlovák alkotmánylevél is rögzítette. A nyelvi jogok alkalmazását pedig az alkotmánylevél részét képező 122. számú nyelvtörvény szabályozta. Mind a nyelvtörvény, mind a nyelvhasználatot szabályozó 1924. évi 27. számú kormányrendelet és a nyelvtörvény végrehajtási rendelete 1926-ból, viszonylag széles jogokat biztosítottak a kisebbségi nyelvek beszélőinek (Csernicskó 2013: 121–122). A két világháború között a csehszlovákiai kisebbségek nem is a nyelvi jogok szabályozása ellen hangoztattak panaszokat, hanem főként az olyan intézkedésekkel szemben, melyek közvetett módon befolyásolták a nyelvhasználatot. Ezek között megnevezhetők a különböző közigazgatási reformok, a csehszlovák állampolgárság odaítélésének kérdése, vagy például a telepesek falvak létrehozása a földreform során.

A fentebb leírtak az olvasók többségének valószínűleg nem szolgálnak új információkkal. Mind a nyelvhasználat liberális szabályozása, mind az ezzel együtt jelenlévő nemzeti-állami törekvések ismert vonásai voltak az első Csehszlovák Köztársaságnak. A csehszlovák fennhatóság tényével azonban még a békeszerződés aláírását megelőzően szembesültek a későbbi Podkarpatszka Rusz lakosai. Jelen írásban a hivatali nyelvhasználat gyakorlatát kívánom bemutatni a csehszlovák katonai megszállástól (1919 júliusa) a nyelvhasználat törvényi szabályozásának megjelenéséig (1920 februárja) Beregszász példáján. A kutatás során a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár beregszászi részlegének 108. számú fondjának iratait vizsgáltam. A levéltári gyűjtemény a Beregszászi Városi Tanács iratait tartalmazza. A fellelhető dokumentumok elsősorban a hivatali nyelvhasználat gyakorlatáról tartogatnak információkat, annak is két terepéről. Egyrészt nyomon követhető a városi hivatalok és a csehszlovák katonai parancsnokság, valamint a fokozatosan kialakuló csehszlovák polgári közigazgatás levelezése. Másrészt fennmaradtak azok a hirdetések, felhívások, rendelkezések, melyeket a fentebb felsorolt hatóságok valamelyike adott ki, és a város lakosságának tájékoztatása céljából tettek közzé szerte Beregszászban. A dokumentumok vizsgálatakor nem állt szándékomban részletes elemzésekbe bocsátkozni, bár az iratanyag ezt lehetővé tenné, így mindenképp érdemes azokat a társasnyelvészeti jártas kutatók figyelmébe ajánlanom. Amennyire a tanulmány keretei lehetővé tették, néhány példáját szerettem volna bemutatni annak, hogy a beregszászi közigazgatás szereplői hogyan próbáltak meg alkalmazkodni az újonnan kialakult helyzethez, és azokhoz a nyelvi kihívásokhoz, amelyek ezzel együtt jártak. Tettem mindezt abban bízva, hogy sikerül adalékokkal szolgálnom a helyi közösség és az újonnan kialakult katonai és polgári közigazgatás közötti viszony történetéhez.

2. Csehszlovák térfoglalás és az átmeneti közigazgatás

Az Antant hatalmak 1918. június 29-én a leendő Csehszlovákiát képviselő politikai szervezetként ismerték el a Csehszlovák Nemzeti Tanácsot. A francia képviselők függetlenséget ígértek az új államnak „történelmi határain” belül. Ugyanígy járt el augusztus 9-én Nagy-

Britannia, szeptember 2-án az Amerikai Egyesült Államok, október 24-én pedig Olaszország is. Ez azt jelentette, hogy az államot elismerték, a tényleges országterület kialakulását megelőzően. 1918. október 18-án Párizsban közzétették a Washingtoni nyilatkozatot, amelyet a Tomas Garrigue Masaryk kormányfőként, Edvard Beneš kül- és belügyminiszterként, Milan Rastislav Štefánik nemzetvédelmi miniszterként aláírtak, s kinyilvánították az ország függetlenségét. Ezt követően 1918. október 28-án Prágában is kihirdették az első Csehszlovák Köztársaság megalakulását (Michela 2012). Az állam területi igényeinek a demarkációs vonalaknak megfelelően megkezdtek a leendő államterület birtokbavételét. A köztársaság 1918 novemberétől 1920 tavaszáig eltelt időszakát a nemzeti diktatúra időszakának nevezi a történetírás. A későbbi Podkarpatská Rus területén a csehszlovák időszak gyakorlatilag 1919. január 12-én, Ungvár csehszlovák katonaság általi megszállásával kezdődött. A csehszlovák hadmozdulatokkal párhuzamosan megindult a Felső-Tiszavidéken a román katonai térfoglalás. A későbbi kormányzói központ megszállása az olasz egyenruhás légionáriusok által az 1918. december 23-i antantjegyzékben kijelölt demarkációs vonalnak megfelelően történt. Az 1919. március 21-én létrejött Tanácsköztársaság ellen a román csapatok április 16-án kezdték meg a hadmozdulatokat, melyek során május 1-re elfoglalta az egész Tiszántúlt (Romsics 2004: 129–130), április 20–21-én Beregszászt (Fedinec 2002: 53). A 1918. decemberi demarkációs vonalat a csehszlovák csapatok csak április 26-án lépték át, csatlakozva a román hadsereg tíz nappal korábban, a Tanácsköztársaságot ellen indított támadásához. A békekonferencia a véglegesnek szánt csehszlovák–magyar országhatárt 1919. július 11-én hagyta jóvá, ezt a döntést, mely értelmében Beregszász is az első köztársaság területéhez tartozott, két nappal később jegyzékben közölték (Fedinec 2002: 54). Ennek megfelelően 1919. július 23-án cserélt „gazdát” a románok és csehszlovákok között a város. Augusztusra a légionáriusok elérték Beregszász körzetében azt a vonalat, mely a későbbi csehszlovák–magyar határt jelentette (Fedinec 2002: 55). Ezeket a területszerzéseket az 1919. szeptember 10-én aláírt saint-german-en-lay-i, majd az 1920. június 4-ei trianoni szerződések véglegesítették.

Beregszász jelentőségét a csehszlovák térfoglalás időszakában elsősorban közigazgatási státusza adta. Bereg megye központja, rendezett tanácsú város volt, törvényszékkel rendelkezett. Lakossága az 1910. évi népszámlálás alapján 12 933 fő volt, amelynek 96,1%-át magyar anyanyelvűként regisztráltak. Ezt a képet némileg árnyalja, hogy az összlakosságból 2 770 fő izraelita vallású volt.³ A városi vezetés 1919-es közlése szerint az év végén Beregszász lakossága meghaladta a 16 ezer főt.⁴ Az 1918 őszétől 1919 nyaráig eltelt időszak eseménydús volt a város életében. Az őszi forradalom hírére 1918. november 1-én megalakult a Beregszászi Nemzeti Tanács. A polgármesteri tisztségben 1918–1919 folyamán többször is változás állt be. Gáthy Zsigmond polgármester 1918 végén történt nyugdíjazása következtében Linner Jenő közigazgatási tanácsnok, polgármester-helyettes vette át a város irányítását, aki a tanács hatalom létrejöttéig maradt ebben a pozícióban. A Tanácsköztársaság idején Simon Mózes vezette a beregszászi direktóriumot. A román megszállás

³ A magyarországi népszámlálások adatai 1784 és 1990 között. 1910. In: Népszámlálási Digitális Adattár – Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára. http://library.hungaricana.hu/hu/collection/ksh_neda_nepszamlalasok_1910/ (2016.03.10.).

⁴ KTÁL, Fond 108., Op. 7., Od.zb. 24.

kezdetén vette át a város vezetését Hunyady Gyula főjegyző, aki helyettes polgármesterként irányította a várost a hatalomváltás időszakában.⁵

1919. július 22-én kétszáz cseh légionárius Jan Hostas ezredes vezetésével különvonton érkezett meg Beregszászba, és felhívás útján tájékoztatták a város közösségét arról, hogy „A Cseh-szlovák Köztársaság katonai-kirendeltsége Beregszász városát megszállotta. A csapatok a nép akarására jöttek ide, mint barátok és kíváncsiak, hogy annak tekintessenek. A cseh-szlovák nemzet kultúrája elég biztosíték ahhoz, hogy minden katona a polgárság becsületét, vagyonát és életét osztály- és valláskülönbőség nélkül meg fogja védelmezni. Egyes katonai személyek által elkövetett kihágás esetén a panaszos a városparancsnoksághoz forduljon. Bereg vármegye egész területén katonai diktatúra lép életbe...” Minden közhivatalnok, aki a Cseh-szlovák Köztársaságnak a fogadalmat leteszi, megmarad hivatalában, de ezek is olyan hatáskörben, mint ahogy törvényesen fel vannak jogosítva, vagyis a hivatali helyettesek a helyettesítéstől visszalépni kötelesek.”⁶ A felhívás magyar nyelvű változatát a megszállást követő napokban kifüggesztették szerte a városban (1. kép).⁷

1. kép. Jan Hostas magyar nyelvű felhívása Beregszász lakosaihoz⁸

⁵ U.o.

⁶ Nemzetgyűlési napló, 1922. I. kötet • 1922. június 19.–1922. július 12. – http://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_KN-1922_01/?pg=33&layout=s (2015.11.23.).

⁷ KTÁL, Fond 108., Op. 7., Od.zb 287.

⁸ Forrás: KTÁL, Fond 108., Op. 7., Od.zb. 286.

A katonai megszállással párhuzamosan elkezdődött a polgári közigazgatás átszervezése is. 1919 nyarán az immár zsupának nevezett megyei közigazgatást Munkácson szervezték meg, ahová azonban már nem minden megyei hivatalnok volt hajlandó áthelyezni a működését. Az első zsupán Kaminszky József lett, aki korábban Szabó Orest ruszka krajnai miniszter titkáráként, a Tanácsköztársaság időszakában pedig Ruszka Krajna politikai megbízottjaként működött (Fedinec 2002: 51, 2003: 141). Beregszászban pedig a zsupánnak egy kirendeltsége jött létre Zseltvay János korábbi osztálytanácsos vezetésével.⁹ A hivatalnokok közül tehát többen együttműködtek az ideiglenes közigazgatási szervezet fenntartásában, az nagyrészt a korábbi közigazgatásra alapult. A korabeli elmondások szerint, melyeket az államfordulattal foglalkozó szakirodalom is megerősít, a helyi lakosság, így a tisztviselők is csupán ideiglenes állapotként tekintettek a kialakult helyzetre, melyet egyébként a megszálló csapatok katonai vezetői is ideiglenes helyzetként kommunikáltak (Simon 2008). Ez a diskurzus 1919 végére változott, amikor is a rendeletben kötelezték a tisztviselőket, hogy tegyék le hűségüküket a Csehszlovák Köztársaságra. Erre már a tisztviselői gárda egy része nem vállalkozott. Miután a csehszlovák haderő kiűrtette Bereg megye Beregsurány–Tarpa–Jánd–Ugornya–Barabás vonallal határolt területét, az így magyar fennhatóság alatt maradt huszonöt beregi község területére helyezték át működésüket a megyei hivatalnokok Gulácsy István korábbi beregi alispán vezetésével (Németh 1982). A város gimnáziumának tizenhét fős tanári karából pedig csak egy személy vállalkozott az esküre (Benda–Orosz 1990: 16).

A városi közigazgatásban jelentős személyi változások nem álltak be 1919 júliusa és decembere között.¹⁰ A város vezetése a csehszlovák polgári igazgatás kiépüléséig, így a korábbi tisztviselő gárdára hárult, 1919. december 1-ig a Magyar Királyság törvényeinek megfelelően.¹¹ Mint a fentebb elmondottakból is látható, a megyei közigazgatási rendszerre épülve többé-kevésbé működésképesen fennmaradtak még 1919 decemberéig a korábbi hivatalok, azonban ezek mind, a teljes megszállt területen bevezetett katonai közigazgatás – ahogyan a korszakban nevezték: „katonai diktatúra” – alárendelt szervei voltak. A katonai közigazgatás vezetője Edmund Hennocqe tábornok volt, a Beregi zsupa katonai vezetője a Beregszászt is megszállását irányító Jan Hostas, a Beregszászban szerveződött helyőrséget Jan Schauer vezette azzal a katonai csendőrséggel együtt, melyet a Hungária szálló¹² nagytermében rendeztek be, s melynek feladata a városi rend fenntartása mellett a határ-ellenőrzés volt.

1919 nyarára tehát egy sajátos közigazgatási struktúrában találta magát Beregszász városa. Megjelent egy katonai közigazgatás, Bereg megye területén a Beregi zsupa kezdte meg működését Munkács központtal, Beregszászban pedig a továbbra is funkcionáló városi tanács és annak hivatalai mellett létrejött egy zsupáni kirendeltség is. Ebben az összetett

⁹ KTÁL, Fond 108., Op. 7., Od.zb. 17.

¹⁰ KTÁL, Fond 108., Op. 7., Od.zb. 36.

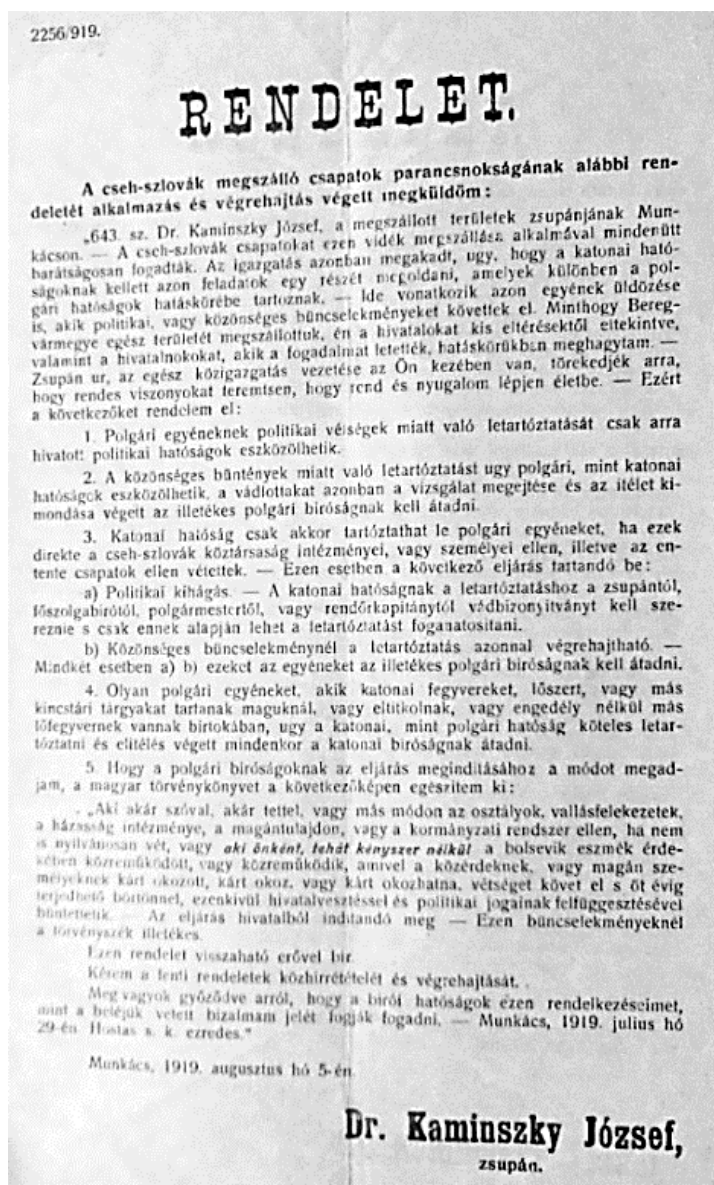
¹¹ KTÁL, Fond 108., Op. 7., Od.zb. 21.

¹² A Hungária Szálloda a cseh időszakban Szlavia néven működött, a bérleti díjjal a református egyház bírt. 1945 után fogyasztási szövetkezet, majd egy múlva járási szakorvosi rendelő kapott itt helyet. A rendszerváltozást követően a református egyház visszakapta a tulajdonjogot, és a Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola működött az épületben. Napjainkban a Beregszászi Kálvin János Református Kollégiumnak ad otthont (Zubánics 2011: 48–49).

rendszerben a kompetenciák nem voltak teljesen tisztázva, és a közigazgatás szereplőinek viszonyát a nyelvi különbségek is nehezítették.

3. Példák a hivatali nyelvhasználat gyakorlatára

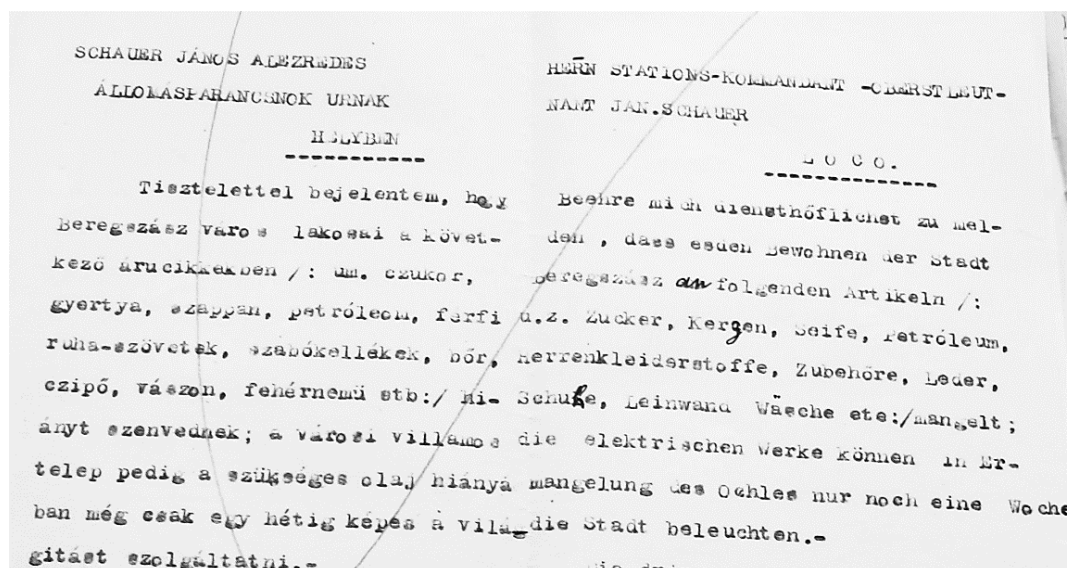
Az átmeneti polgári közigazgatás, illetve a Beregszász város vezetése közötti kommunikáció nyelve elsősorban a magyar volt. Mint a 2. képen is látható Kaminszky József beregi zsupán 1919 augusztusában még egynyelvű, magyarul íródott rendeletet adott ki.

2. kép. Kaminszky zsupán rendelete¹³

¹³ Forrás: KTÁL, Fond 108., Op. 7., Od.zb. 2.

A katonai parancsnoksággal való kapcsolattartás már némileg bonyolultabb volt. Mind a városparancsnok Ambroz Stubnya, mind az állomásparancsnok Jan Schauer cseh nemzeti-ségűek voltak, akik nem bírták a magyar nyelvet. A velük való kommunikáció azonban meg-kerülhetetlen volt, hisz mint már utaltunk rá nem csupán a határellenőrzés, a városi rend fenntartása is az ő hatáskörükbe tartozott. Ezen kívül többször is hozzájuk fordult a városi vezetetés a közszükségleti cikkek hiányának problémájával. A közös nyelv ezekben az esetek-ben a német volt (3. kép). 1919 őszétől katonai parancsnokságnál alkalmaztak fordítókat is, így gyakorta a városi tanács magyar nyelven írt a helyőrségnek, ahonnan volt, hogy ma-gyar nyelven kaptak választ.

3. kép. Hunyadi Gyula helyettes polgármester levele Jan Schauer állomásparancsnoknak¹⁴

1919 őszétől azonban a helyzet némileg változott. Miután 1919. szeptember 10-én aláírták a saint-german-en-lay-i békét megkezdődött a polgári közigazgatás rendszerének megszilárdítása. Míg addig a katonai megszállás ideiglenes állapotnak tűnt – és ezt bizonyos ese-tekben a hadsereg részéről is hangoztatták – addig 1919 őszétől egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a helyi közösségnek tartós változásokkal kell szembenéznie. A polgári közigazgatás megszilárdítása tekintetében egyfajta választóvonal volt Jan Brejcha kinevezése. Ezt az ese-ményt Edmund Hennocque közölte a terület lakosaival, egy ruszin, cseh és magyar nyelven íródott kiáltványban a következőképp: „Karpatorussia Polgárai! Cseh-szlovák köztársaság megtartja ígéretét. Független intézményeket óhajt nektek adni, amelyek lehetővé teszik, hogy valódi életet éljete, megőrizvén sajátosságaitokat. Ezen célból, küldetett ki önöknek Dr. Brejcha, mint a Karpatorussia politikai közigazgatás főnöke Ungváron. Ez a kinevezés biztosítékot nyújt nektek arra, hogy a Cseh-szlovák köztársaság keretében, amelyhez a szláv vér kötelékei fűznek, szabadon fejlesszétek: függetlenségeket, nemzetiségeteket, nyelv-eteket, vallásotokat, intézményeket és nemzeti szokásaitokat. Dr. Brejcha neve azonos

¹⁴ Forrás: KTÁL, Fond 108., Op. 7., Od.zb. 15.

a türelem, a szabadság, önfeláldozás, a haladás és az igazság fogalmával. Karpatorussia Polgárai! Elmúlt a rettenetes nyomor öt esztendeje, amelyet a borzalmas háború idézett elő. Most már meg kell gyógyítani a még mindig fájdalmas sebeket és békében és munkában élni! A Cseh-szlovák köztársaság hűen nemes elveihez, amelyek egyszersmind a Tietek is, szeretettel nyújtja felétek kezét: fogadjátok bizalommal hívó szózatát. Fel tehát a munkára rendben és békében fiatal nemzetek legfőbb javáért!”¹⁵ Figyelemre méltó egyébként, és az átmenetiség állapotát tükrözi az idézett szövegben, hogy a köztársaság nevét még „Cseh-szlovák” és nem „Csehszlovák” formában használják, továbbá nem találkozhatunk még „Podkarpatszka Rusz” formával sem. Egyébként a vizsgált időszakban keletkezett dokumentumokban előfordul a régió elnevezésének többféle formáját is használták. Míg ruszinul és csehül előbb Карпатська Русь, Karpatská Rus majd Подкарпатська Русь és Podkarpatská Rus formákat használták az iratokban, addig magyar nyelvű dokumentumokban az olvasó találkozhatott a Karpatorussia, Karpato-Russia, Kárpáto Russia, Podkarpato-Russia és a Podkarpatszka Rusz sőt még a Ruszka Krajna változatokkal is.

Témánk szempontjából Brejcha kinevezésében fontosabb, hogy azt követően a polgári közigazgatás kiépítése intenzív szakaszba lépett. 1919. december 1-től az első Cseh-szlovák Köztársaság jogrendszerének megfelelően kellett működtetni a közigazgatási hivatalokat. Innentől kezdve megjelentek azok rendelkezések melyek szabályozták a hivatali nyelvhasználatot. 1919. december 20-án a Beregszászi Zsupáni Kirendeltség a következő magyar nyelvű levelet intézte a helyettes polgármesterhez: „... miheztartás és tudomásvétele végett értesítem, hogy hivatalos érintkezésben a nyelv csak a ruszin illetve a cseh használható, továbbá, hogy a ruszin nyelv használata esetén úgy a cirill, mint a latin betűk alkalmazhatók.”¹⁶ Külön rendeletben szabályozták emellett, hogy a város valamennyi hivatalának bélyegzőjét a magyar mellett ruszin nyelven is elkészítsék.¹⁷ A városi vezetés a rendelkezésekhez részben alkalmazkodott. A hivatali ügyintézésbe 1920-tól fordítókat, valamint cseh és ruszin nyelvű gépirókat vontak be, mindemellett a város életének szervezésével kapcsolatos dokumentum magyar nyelven készült. 1919–1920 fordulójától a felsőbb szintű közigazgatási szervek részéről szinte kizárólag cseh, olykor ruszin nyelven folyt a hivatali levelezés. Ezt kezdetben a beregszászi városi hivatalnoki szervezet igen sajátosan kezelte: 1920 márciusában a munkácsi zsupáni hivatal aggályainak adott hangot arra vonatkozóan, hogy a Beregszász városában nem reagálnak a cseh és ruszin nyelven íródott levelekre, információ szerint azokat beérkezésüket követően ügyintézés nélkül irattárba helyezték.¹⁸ A helyettes polgármester később arról tájékoztatatta levelében az előljárót, hogy a továbbiakban nincs oka aggályokra, mivel a polgármesteri hivatalban tolmácsok fordítanak minden beérkező dokumentumot magyar nyelvre. Ezzel együtt a hivatalának munkatársai figyelmét is felhívta, hogy a kifogásolt esetekre semmi szín alatt ne kerüljön sor.¹⁹ A fordítók alkalmazásának eredményeként a városi tanácshoz beérkezett szinte valamennyi cseh vagy ruszin nyelvű dokumentumról maradt fenn magyar nyelvű tartalmi kivonat, vagy teljes fordítás (lásd 4. kép).

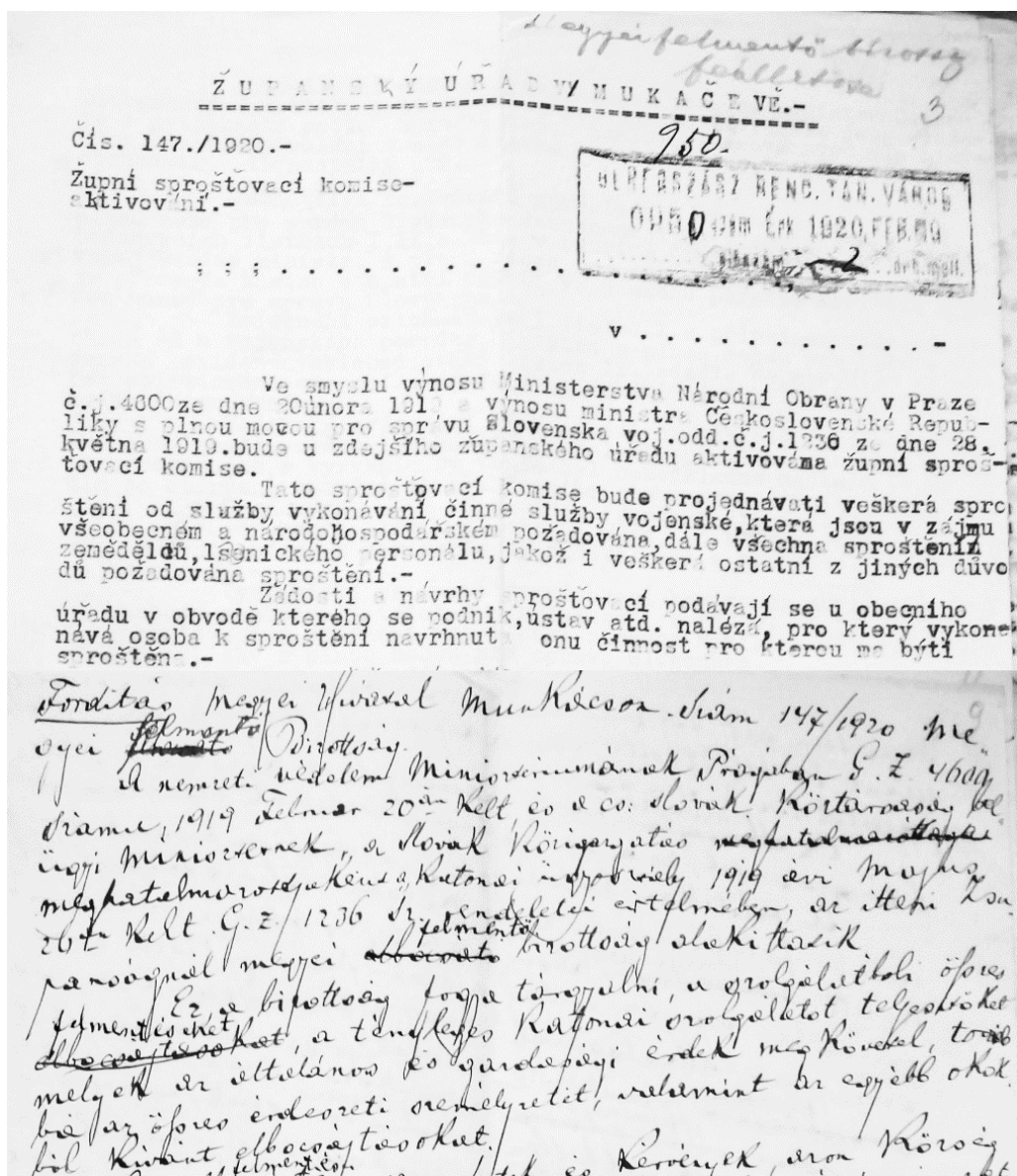
¹⁵ KTÁL, Fond 108., Op. 7., Od.zb. 15.

¹⁶ KTÁL, Fond 108., Op. 7., Od.zb. 1.

¹⁷ KTÁL, Fond 108., Op. 7., Od.zb. 37.

¹⁸ KTÁL, Fond 108., Op 7., Od.zb. 86.

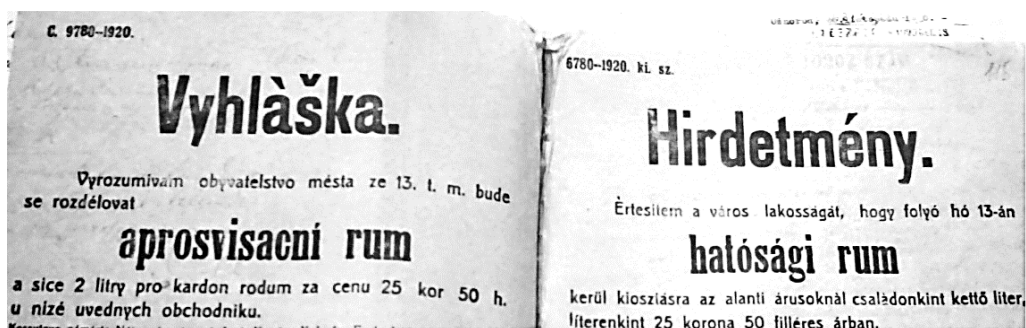
¹⁹ U.o.

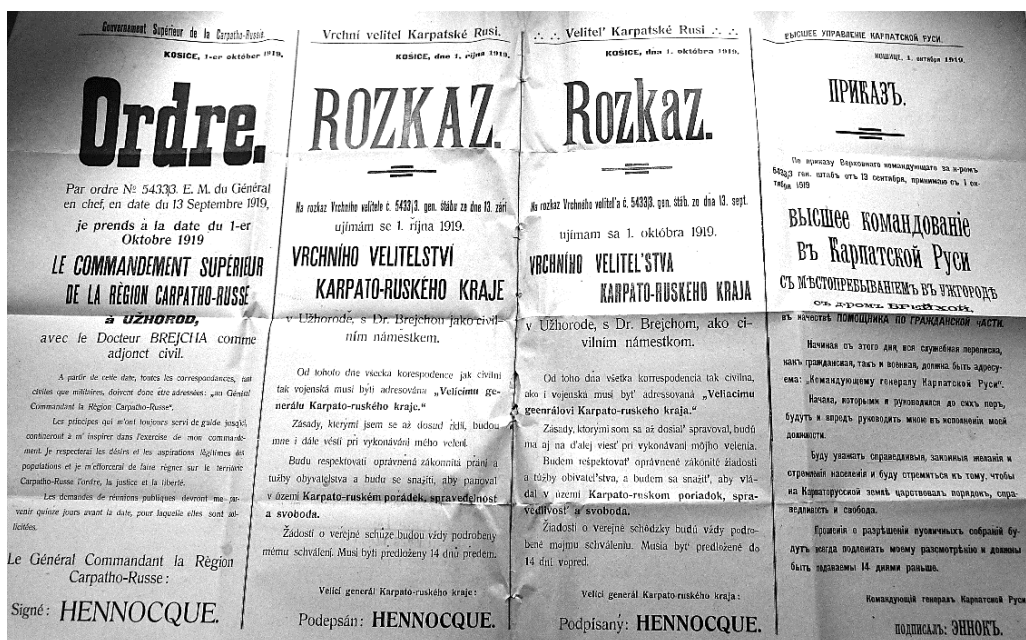
4. kép. A munkácsi zsupáni hivatalból küldött irat és magyar nyelvű fordításának részlete²⁰

Mint utaltunk rá, a közigazgatás különböző szintű szervei és a város lakossága közötti kommunikációról is árulnak el információkat a forrásaink. A városi közigazgatás egyértelműen a magyart használta a lakosság tájékoztatására, a beregi zsupáni hivatal, illetve annak be-
regzsászai kirendeltsége vagy kétnyelvű (cseh és magyar, ruszin vagy magyar), a legtöbb
esetben pedig háromnyelvű (cseh, ruszin és magyar) hirdetményeket tétetett közzé a vá-
rosban (5. kép).

²⁰ Forrás: KTÁL, Fond 108., Op. 7., Od.zb. 286.

5. kép. Kétnyelvű hirdetés rum kiosztásáról²¹

Hasonlóképp járt el az esetek többségében a megszállt területek legfőbb katonai parancsnoksága is. Azonban olyan is előfordult, hogy a nevezett szerv rendelkezése alapján francia, cseh, szlovák és ruszin nyelvű hirdetményt tettek közzé Beregszász utcáin (6. kép).

6. kép. Edmund Hennocque parancsa 1919 októberéből²²

A vizsgált időszakban, mint arról fentebb volt szó, a városi tanács közigazgatási szerveiben maradtak a magyar hivatalnokok. 1920 januárjától többen is lemondtak posztjukról, mivel a csehszlovák állam felé nem kívánták letenni a hűség esküt. Ennek okáról szemléletesen írt az egyik aljegyző a helyettes polgármesternek 1920 januárjában: „Tekintetes polgármester Úr! A beregszászi zsupáni kirendeltségnek 1919 évi december hó 17-én kiadott 4505/1919 zskj.n. rendelete szerint mindazon közigazgatási tisztviselők és alkalmazottak, kik a cseh-

²¹ Forrás: KTÁL, Fond 108., Op. 7., Od.zb. 286.

²² Forrás: KTÁL, Fond 108., Op. 7., Od.zb. 17.

szlovák államnak a fentemlítt rendelettel kapcsolatban kiadott hűségfogadalmat le nem teszik a rendeletben határnapul kitűzött 1920 évi január hó 4-ig, alkalmaztatásuk – illetve illetményeik élvezetétől megfosztatnak. Én ennek a hűségfogadalomnak a felvételét nyilatkozatban megtagadtam [így] ennek folytán a jelen viszonyok között a rendelet értelmében illetményeim nem folyósíttatnak, s a fogadalom megtagadásával alkalmaztatásom megszűnik. Tisztelettel kijelentem tehát, hogy mindaddig, míg ismét a magyar államnak tett eskümhöz híven mint magyar tisztviselő tovább nem szolgálhatok, a mai naptól szolgálatot nem teljesítek.”²³ A csehszlovák hatóságok az esetlegesen megüresült hivatalnoki helyeket légionáriusokkal kívánták feltölteni, azonban Hunyadi Gyula lehetőségeihez mérten ezt igyekezett megakadályozni. 1920 tavaszán több hivatalnok felmondását követően is arról tájékoztatta zsupáni kirendeltséget, hogy nincs olyan állás, amit légionáriusok betölthetnének.²⁴ Még 1924-ben is a polgármesteri hivatal harminckét fős hivatalnoki gárdájából ketten voltak cseh nemzetiségűek, a katonai előadó és a cseh gépíró.²⁵ Itt megjegyzendő, hogy a zsupáni kirendeltség, illetve 1921-től a rendőrség összetételében azonban már más etnikai arányok voltak megfigyelhetők.²⁶ Azok a beregszászi lakosok, akik a városi tanácsnál kívántak ügyet intézni, így vélhetőleg nem ütköztek nyelvi akadályokba. 1919–1920-ban még a magyar hivatali eljárásban rendszeresített formanyomtatványokat használták, minden, a lakosság részéről beérkezett folyamodvány, magyar nyelven íródott.

Az alkotmánylevél 1920-as kiadását követően a kisebbségi nyelvek használatát immár törvény is szabályozta. A nyelvtörvény következtében a többnyelvű hivatali kommunikáció honosodott meg a közigazgatás különböző szintjein, ami annak kiadását megelőzően már a gyakorlatban megjelent.

4. Összegzés

A csehszlovák katonai megszállás kezdetétől az új állam polgári közigazgatásának megszilárdulásáig sok tekintetben ideiglenes megoldások születtek Kárpátalja területén. A nyelvhasználat terén a megszálló hadsereg, az átmeneti közigazgatás és a városi vezetés közötti viszony határozta meg a gyakorlatot. A fentebb röviden bemutatott példákban jól látszik, hogy mindkét fél arra törekedett, hogy a kialakult helyzetben feladataikat elássák. A csehszlovák hatóságok a terület stabilizálására, a fennhatóság minél gyorsabb, lehetőleg ellenállás mentes kialakítására törekedtek. A helyi közösség feltehetően felmérte, hogy a csehszlovák katonasággal szemben az ellenállás vagy az együttműködés a bölcsőbb, és remélve a helyzet átmenetiségét, törekedtek a konfliktusok elkerülésére (Fedinec 2007: 104).²⁷ Eből fakadóan Beregszászban a két fél közötti különösebb konfliktus nélkül zajlott le az államfordulat kezdeti szakasza. A hivatali nyelvhasználat gyakorlatát megvizsgálva is az érzékelhető, hogy a felek hatékony kommunikációt kívántak folytatni egymással, keresve erre a lehetőségeket, s az esetek többségében meg is találták a közös nyelvet.

²³ KTÁL, Fond 108., Op. 7., Od.zb. 147.

²⁴ U.o.

²⁵ KTÁL, Fond 108., Op. 7., Od.zb. 222.

²⁶ U.o.

²⁷ Tamás Mihály *Két part közt fut a víz* című regényében Beregszász a csehszlovák megszállással kapcsolatos attitűdjét a következőképp jellemezte: „A kábulat már engedni kezdett, az emberek hideg szemmel kezdték nézni az eseményeket, de senki se hitte, hogy az állapot állandó maradjon: mindenki valami megváltó csodát várt.” (Tamás 1983: 42).

Források

- A magyarországi népszámlálások adatai 1784 és 1990 között. 1910. In: *Népszámlálási Digitális Adattár–Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára*.
[http://library.hungaricana.hu/hu/collection/ksh_neda_nepszamlalasok_1910/]
- Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (Державний архів Закарпатської області), Fond 108. – Beregszászi Városi Jegyzői Hivatal (Берегівське міське нотарське управління, м. Берегове, 1919–1939)
- Nemzetgyűlési napló*, 1922. I. kötet [<http://library.hungaricana.hu>]

Irodalom

- Benda István – Dr. Orosz László szerk. 1990. *A Beregszászi Magyar Gimnázium története 1864–1989*. Budapest: Magyarságkutató Intézet.
- Csernicskó István 2013. *Államok, nyelvek, államnyelvek. Nyelvpolitika a mai Kárpátalja területén (1867–2010)*. Budapest: Gondolat Kiadó, 121–122.
- Csernicskó István 2015. Nyelvek vetélkedése a nyelvi tájképben. *Alkalmazott Nyelvtudomány*. XV(1–2): 71–84.
- Fedinec Csilla 2001. *Iratok a kárpátaljai magyarság történetéhez 1918–1944*. Dunaszerdahely: Fórum Intézet – Lilium Aurum.
- Fedinec Csilla 2002. *A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája 1918–1944*. Galánta–Dunaszerdahely Fórum Intézet – Lilium Aurum Könyvkiadó.
- Fedinec Csilla 2007. Magyar pártok Kárpátalján a két világháború között. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 2007/1: 83–110.
- Fedinec Csilla 2003. Állami és nemzeti kötődések a kárpátaljai regionális politikában In: Bárdi Nándor – Fedinec Csilla szerk. *Etnopolitika. A közösségi, magán- és nemzetközi érdekek viszonyrendszere Közép-Európában*. Budapest: Teleki László Alapítvány.
- Miroslav Michela 2012. *Csehszlovákia létrejötte és a szlovák kérdés 1918–1920*. [<http://www.modern-tortenelem.hu/clanek/csehszlovakia-letrejtote-es-a-szlovak-kerdes-1918-1920/>]
- Németh Péterné 1982. Adatok az 1918–1919. évi forradalmak beregi történetéhez. In: *Szabolcs-Szatmár megyei helytörténetírás 3–4*, 405–428. [<http://www.szabarchiv.hu/drupal/sites/default/files/407-430.pdf>]
- Romsics Ignác 2004. *Magyarország története a XX. században*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Simon Attila 2008. A Csehszlovákiához került felvidéki magyarok (1918–1921). Impériumváltás és nemzetállamok 1918–1921. In: Fedinec Csilla – Bárdi Nándor – Szarka László szerk. *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Budapest: Gondolat Kiadó – MTA Kisebbségkutató Intézet.
- Tamás Mihály 1983. *Két part közt fut a víz*. Bratislava: Madách.
- Zubánics László 2011. *Tájba írt történelem. Kultúrtörténeti időutazás Kárpátalja legmagyarabb városában és vonzáskörzetében*. Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó.